

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΛΑΦΗΤΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1935

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ» — ΣΤΑΔΙΟΥ 46^Α
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ. Δ. της Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Φῶτος Πολίτης

Προσωπικά δὲν τὸν εἶχα γνωρίσει παρὰ ἐντελῶς τυπικά· τὸν εἶχα συναντήσει ἐλάχιστες φορές· τὰ ἄρθρα του τὰ διάβαζα πάντα μὲ ἐνδιαφέρον· δὲν θυμοῦμαι ὅμως κανένα ποτὲ νὰ μὲ ἐνθουσίασε. Ξυπνοῦσαν πάντα μέσα μου, πολὺ ἐντονώτερη ἀπὸ τὴν ἀπόλαυση, μιὰ διαφωνία. Ἐν τούτοις, ὅταν ἔμαθα τὸν θάνατό του, αἰσθάνθηκα μιὰ λύπη εἰλικρινέστατη, ὀξύτατη, παλὺ βαθιά. Καὶ δὲν λυπήθηκα μόνο τὸν ἄνθρωπο πὺν πέθαινε ἐνῶ ἦταν ἀκόμη νέος, γεμάτος διάθεση, καὶ ἰκανότητες γιὰ ἐργασία καὶ γιὰ δημιουργία, καὶ γιὰ τὸν ὅποιον ὁ θάνατος ἦταν μιὰ ἀδικία, ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ αἰσθάνθηκα ὅτι εἶχε φύγει κάποιος πὺν ἦταν

Κάποιος, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπαρξὴ γιὰ τὴν πνευματικὴ μας ζωὴ ἦταν πολὺτιμη, ὅτι εἶχαμε στερηθεῖ μιὰ δύναμη. Ὁ Πολίτης ἐπιβαλλόταν ἀκόμη καὶ σὲ κείνους πὺν δὲν ἐνιωθαν καμμιά ψυχικὴ ἢ ἰδεολογικὴ ἐπαφὴ μαζί του. Σὲ τί ὀφείλε τὴν κυριαρχία του αὐτή; Δυστυχῶς, τὸ ἔργο του, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ δραματικὴ κωμωδία πὺν δὲν τὸν ἀντιπροσωπεύει, δὲν βρίσκεται συγκεντρωμένο σὲ βιβλία, καὶ γιὰ νὰ τὸ διαβάσει κανεὶς στὶς ἐφημερίδες ὅπου ἔχει σκορπισθεῖ, χρειάζεται πάρα πολὺς καιρὸς. Μελέτες γιὰ τὸ ἔργο του θὰ γραφοῦν ἀργότερα. Σήμερα μποροῦμε μόνο νὰ σκιαγραφήσουμε κάπως σχηματοποιημένα τὰ μεγάλα του χαρακτηριστικά.

Προσπαθῶ νὰ συλλάβω τί ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῆς καλλιτεχνικῆς του μορφῆς καὶ ἐμφανίζεται μπροστά μου ὡς ἀσκητής. Πίστευε στὴν Τέχνη καὶ πίστευε σ'αὐτὴν μὲ θρησκευτικὴ σοβαρότητα. Δὲν θυμοῦμαι σὲ κανένα ἄρθρο του ποτὲ νὰ γέλασε, οὔτε νὰ χαμογέλασε. Δὲν θεώρησε ποτὲ ὅτι ἡ Τέχνη μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἓνα παιχνίδι, ἓνα ξεκούρασμα, ἓνα μέσο φυγῆς σὲ ἓναν κόσμον ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ἓνα ὄνειρο· ἤθελε ἡ Τέχνη νὰ διδάσκει, νὰ καθοδηγεῖ, νὰ ἠθικοποιεῖ. Βέβαια, ἐπειδὴ ἦταν ἀσκητής κι' ὄχι κοινὸς ἠθικολόγος, δὲν ζητοῦσε ἀπὸ τὴν Τέχνη μαθήματα γιὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν μικρῶν ἀνθρώπων. Ἦξερε καὶ πίστευε ὅτι ἡ Τέχνη πρέπει νὰ ἔχει πνοή, ἀλλὰ δὲν παραδεχόταν ἡ πνοὴ αὐτὴ νὰ εἶναι ἀνιδιοτελής. Γιὰ νὰ ἐγκρίνει ἓνα ἔργο ἔπρεπε νὰ διακρίνει σ'αὐ-

τό, κοντὰ στὴν ἀξία του, τὴ δυναμικότητα νὰ μεταδώσει σ' ὅποιον θὰ τὸ διάβαζε ἢ θὰ τὸ ἄκουε στὸ θέατρο, τὴ διάθεση νὰ προσπαθήσει νὰ τεῖνει νὰ γίνεῖ ὑπεράνθρωπος. Τύχαινε ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ἓνα ἔργο πὺν δὲν εἶχε ἠθικοπλαστικὴ προέκταση νὰ συγκινήσει τὸ ἀγνὸ καλλιτεχνικὸ του ἐγώ, πὺν ὅσο κι' ἂν τὸ εἶχε παραγκωνίσει, εἶχε σθεναρὴ ζωτικότητα κι' ἀπαιτοῦσε κάποτε νὰ ἐκδηλωθεῖ κι' αὐτό. Ὁ Πολίτης βρισκόταν τότε σ' ἓνα δῖλημμα· ἔλυνε συνήθως τὸ πρόβλημα ἀνακαλύπτοντας ἔστω καὶ βιασμένα, στὸ ἔργο πὺν τοῦ εἶχε ἀρέσει, τὸ νόημα πὺν ἐπιθυμοῦσε νὰ ὑπῆρχε.

Πίστευε καὶ, ὅπως ὅλοι ὅσοι πιστεύουν, ἦταν ἀπόλυτος, δογματικὸς, στενὸς στὶς ἀντιλήψεις του, μονότονος. Τὰ ἄρθρα του δὲν προσέφεραν ποτὲ καμιὰ ἐκπλήξη. Ποτέ; Ὅσον κι' ἂν ἦταν ἀσκητής ἦταν κι' ἄνθρωπος καὶ δὲν ἦταν ἐντελῶς ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες. Θυμᾶμαι ὅτι μερικὲς φορὲς ἀπὸ συμπάθεια γιὰ ἓνα φίλο του ἢ γιὰ ἓνα συνεργάτη του ἔγραψε κριτικὲς πὺν κίνησαν τὴν ὑπορία, ἐπαίνεσε ἔργα πὺν οὔτε ὡς μορφὴ οὔτε ὡς περιεχόμενο ἦταν δυνατό νὰ ἔχουν προκαλέσει τὴν εὐνοιά του. Οἱ ἐξαιρέσεις ὅμως αὐτὲς εἶναι σπανιώτατες καὶ διαφέρουν τόσο βασικά ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ ἔργου του ὥστε μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ἓνα πάρεργο, μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὅτι — ἔστω κι' ἂν φανερώνουν ὅτι ὁ χαρακτήρας του δὲν ἦταν τόσο ὑπεράνθρωπος ὅσο θὰ τὸν ἤθελε — δὲν ἐπηρεάζουν τὴ

ΦΩΤΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

γενικὴ κατεύθυνση τῆς κριτικῆς του, μιὰ κατεύθυνση, τὸ ἐπαναλαμβάνω, ἀλύγιστη καὶ τενωμένη πρὸς ἓνα ἰδανικὸ πὺν ξεφεύγει ἀπὸ τὶς σφαῖρες τῆς Τέχνης.

Ὁ Πολίτης ἦταν μιὰ προσωπικότης. Ὁ ὅριζον του ἦταν στενός, ἀλλ' ἦταν ἓνας διανοούμενος, ἓνας πνευματικὸς ἄνθρωπος μὲ ἐντονη ἀτομικότητα, μὲ ἰδέες πολὺ σαφεῖς, πολὺ καθορισμένες. Αὐτὴ ἡ βεβαιότητά του εἶναι νομίζω πὺν ἐπέβαλλε προπάντων σεβασμὸ ἀκόμη καὶ σὲ κείνους πὺν δὲν μποροῦσαν ποτὲ νὰ συμφωνήσουν μὲ τὶς ἀπόψεις του, ἀκόμη καὶ σὲ κείνους πὺν ἐκτιμοῦν ὡς ἀξία τὴν ἀμφιβολία καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ἀνησυχία. Ὅλοι αἰσθάνονταν ὅτι ὁ Πολίτης ἦταν μιὰ ὄντοτητα στερεή.

Ἡ στερεότητα αὐτὴ χαρακτηρίζει καὶ τὴν

ἐργασία του στὸ Ἐθνικὸ Θέατρο. Τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο τοῦ ἔδωσε τὸ μέσον νὰ ὀλοκληρωθεῖ. Δὲν ὑποστήριξε πιά τις ἰδέες του μόνο θεωρητικὰ ἀλλὰ καὶ ἔμπρακτα. Ἦταν καὶ ἐργατικώτατος, ἐπίμονος, πολὺ εὐσυνείδητος στὴ δουλειά του, καὶ κατόρθωνε ὅλος ὁ ὄργανισμὸς τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου νὰ τὸν ὑπακούει τυφλά.

Τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο ἔγινε ἕνας Νὰός ὄχι τόσο τοῦ Ὁραίου ὅσο ἑνὸς τελειοποιημένου ἀνθρώπινου τύπου. Αὐτὸ τοῦλάχιστον ἐπεδίωκε. Γιὰ τὴν ἀντίληψή μου δὲν τὸ ἐπέτυχε κι' οὔτε ἦταν δυνατό νὰ τὸ ἐπιτύχει. Ὁ Πολίτης κινήθησε μιὰ οὐτοπία. Ἡ Τέχνη δὲν ἔχει σκοπὸ, καὶ κατὰ συνέπεια δὲν εἶναι στίς δυνατότητές της νὰ διδάξει, νὰ ἠθικοποιήσει. Μεστώνει μόνον ἔμμεσα τὸν ἔσωτερικὸ ἀνθρώπο κεντῶντας τὴ σκέψη του, τὴ συγκίνησή του, δίνοντάς του ἀφετηρίες γιὰ νὰ συνειδητοποιήσει καὶ νὰ θέσει στὸν ἑαυτὸ του διάφορα προβλήματα. Εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ θελήσει κανένας νὰ μεταδώσει μὲ τὴν Τέχνη ἕνα ὁποιοδήποτε πρακτικὸ καθορισμένον μήνυμα, γιὰ τὴ Τέχνη ἐκδικεῖται γιὰ τὸν ἐκβιασμὸ πού ἐξασκεῖται ἀπ' ἄνω της καὶ σιωπᾶ. Ἀκριβῶς γιὰ τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο δὲν ζήτησε ποτὲ ἀπλᾶ καὶ μόνον νὰ θέλξει καὶ νὰ τέρψει τὸ κοινὸ του, νὰ τοῦ δώσει μερικὲς ὥρες καθαρῆς ἀπολαύσεως, πολὺ φοβοῦμαι ὅτι κανένας θεατῆς δὲν ἔφυγε ποτὲ ἔσωτερικὰ πλουτισμένος ἀπὸ ὁποιαδήποτε παράστασή του. Οἱ παραστάσεις του ἦταν πληκτικῆς. Τὸ ἀγνὸ καλλιτεχνικὸ στοιχεῖο εἶχε παραγκωνισθεῖ, καὶ προσφέρονταν μόνον ὡς δόλωμα στὸ κοινὸ, γιὰ νὰ ἐξακολουθήσει νὰ ἔρχεται στὸ Σχολεῖο, μιὰ ἀπατηλὴ ὠραιότητα.

Ὅσες ὁμως ἐπιφυλάξεις κι' ἂν εἶχε κανεὶς γιὰ τὴν ἀξία τῶν παραστάσεων τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου, δὲν ἦταν δυνατό ποτὲ ν' ἀρνηθεῖ σ' αὐτὲς καὶ τὸν πολιτισμένον τόνο—ὁ Πολίτης ἦταν ἕνας ἀνθρώπος πολὺ πολιτισμένος—καὶ τὸ ἐνδιαφέρον. Ἦταν ἐνδιαφέρουσες γιὰ τὴν πλάϊ στὸ ἔργο πού παιζότανε καὶ συχνὰ ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτό, πρόβαλλαν ἕνα ἄλλο ἔργο, πού ἦταν τὸ ἔργο ἑνὸς ἀνθρώπου μὲ ἰσχυρὴ ἀτομικότητα, καὶ ἐξέφραζαν αὐτὸν καὶ τὴν τραγωδίαν του.

Ὁ Πολίτης, συχνὰ τὸ σκέφθηκα καὶ σήμερον πού προσπαθῶ νὰ διαγράψω τὴ μορφὴν του ἢ ἰδέαν μου αὐτὴ μου ἐπανέρχεται ἐπίμονα, ἦταν ἕνας ἀνθρώπος πού ἀπατήθηκε στὸν ἀληθινὸ του προορισμὸ. Παρασύρθηκε ἀπὸ τὴ ζωνερὴ καλλιτεχνικὴ του κλίση, ἀπὸ τὴς κριτικῆς του ἰκανότητες, ἀπὸ τὴ σκηνοθετικὴ του ἐφευρετικότητα, ἰσως καὶ ἰδιοφυΐα, ἀπ' ὅ,τι οὐσιαστικὰ ὁ ἴδιος ἔβαζε σὲ δευτέρην μοῖραν, καὶ διάλεξε ὡς ἐκφραστικὸν τοῦ μέσου τὴν Τέχνην, μιὰ δύναμιν πού ἔστω κι' ἂν ὑποτάσσεται στὴ μορφὴν, εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀνεξάρτητη κι' ἀτίθασση, ἐνῶ ἦταν πλασμένος γιὰ νὰ εἶναι ὁδηγητὴς ἀνθρώπων. Ἐξομολογητῆς; Φιλόσοφος; Κοινωνιολόγος; Δὲν ξέρω. Πάντως τὸ ἄρθρον καὶ τὸ θέατρο δὲν ἦταν τὰ πιὸ κατάλληλα βήματα γι' αὐτόν.

Ἄλλ' εἶχε μεγάλη ἀτομικότητα καὶ πολλὴ δύναμιν μέσα του. Αὐτὲς τοῦ ἐπέτρεψαν, ἔστω καὶ κάπως παραστρατημένα, νὰ διαπρέψη, —καὶ

γι' αὐτὸ σήμερον πού ἔφυγε αἰσθανόμεστε πολὺ ὀδυνηρὰ ὅτι στερηθήκαμε Κάποιον.

ΑΛΚΗΣ ΘΡΥΛΟΣ

Γεώργιος Νάζος

Μὲ μεγάλας ἐκδηλώσεις τιμῆς καὶ σεβασμοῦ ἐκ μέρους τῶν συνεργατῶν του καὶ ὅλης τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, ἐκηδεύθη εἰς τὰς 24 Δεκεμβρίου ὁ Γεώργιος Νάζος, Γενικὸς Διευθυντῆς τοῦ Ὁδείου Ἀθηνῶν. Στὰ πενήντα χρόνια τῆς δράσεώς του μέσα στὸ ἀρχαῖον αὐτὸ μουσικὸν ἴδρυμα, τὸ ὁποῖον ἡ ἀκούραστη φροντίδα καὶ ἡ ἀδιάκοπη στοργὴ του ἀνέδειξαν καὶ ἐξασφάλισαν οἰκονομικῶς, ὁ Γεώργιος Νάζος στάθηκε πάντα πιστὸς καὶ ἀδιάλλακτος τηρητῆς μιᾶς συντηρητικῆς παραδόσεως, πού τὸν ἔφερε πολὺ συχνὰ σὲ σύγκρουσιν μὲ τοὺς καλλιτεχνικοὺς συνεργάτας του, ἐνῶ τοῦ ἐξασφάλιζε καὶ ἐδραίωνε ἀκόμη περισσότερο τὴν ἐκτίμησιν καὶ ἐμπιστοσύνην πρὸς αὐτόν τῶν κατὰ καιροὺς συμβούλων τοῦ Ὁδείου.

Ὁ Γεώργιος Νάζος ἦταν μιὰ ἐξόχως ὠραία κι' εὐγενικὴ μορφή. Ὁραῖος μὲ τὴν καθουτὸ κυριολεξία τῆς λέξεως. Ζωγραφικὰ ὠραῖος. Μιὰ ἀγαλματένια κατατομὴ προσώπου, μεγάλα ἐκφραστικὰ μάτια, μαύρη πλούσια κόμη πού κυμάτιζε καλλιτεχνικὰ ἐπάνω ἀπὸ ἕνα ὠραῖον εὐρύτατον μέτωπον. Ἡ ὁμορφιά αὐτῆ, πού μαζὶ μὲ τὴ σταθερότητα τοῦ χαρακτήρος του, ἦταν τὸ κυριώτερον γνώρισμά του, αἰχμαλώτιζε καὶ κατακτοῦσε ὅσους τὸν γνώριζαν. Καὶ ἡ ἐντιμότης του ἐπεβάλλετο γενικὰ σ' ὅλους, φίλους καὶ ἐχθροὺς. Γιὰ τὴ φυσικὰ ἢ θέσιν πού κατεῖχε στὸ μοναδικὸν ὡς τὰ 1919 μουσικὸν ἴδρυμα τῆς Ἑλλάδος δημιουργοῦσε γύρω του πολλοὺς ἐχθροὺς. Καλύτερα θάλεγα ὅτι τὸν ἔκαμνε νὰ γίνεται ἐχθρὸς τῶν νέων προοδευτικῶν μουσικῶν στοιχείων, πού δὲν μπορούσαν νὰ μείνουν κλεισμένα μέσα στὸ σιδερόφραχτο κλουβὶ μιᾶς παραδόσεως πού δὲν ἦταν κἀν ἑλληνικὴ, ἀφοῦ τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ παράδοσις μόλις ἀρχίζε νὰ δημιουργηθῆται στὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Γεώργιος Νάζος γεννήθηκε στὴν Τήνον ἀπὸ παλαιὰ ἀρχοντικὴ οἰκογένεια. Ὁ πατέρας του προστάτευσε καὶ σπούδασε στὸ Μόναχον τὸν μεγάλον Ἑλληνα ζωγράφον Νικόλαον Γύζην, ὁ ὁποῖος παντρεύθηκε τὴν ἀδελφὴν τοῦ Γεωργίου Νάζου. Τὴν ὠραία μορφὴν τῆς γυναίκας τοῦ ζωγράφου συναντοῦμε κάθε τόσο μὲ νεοκλασικὰ παραλλαγὰς σὲ πολλὰς εἰκόνας του, —«Ἀρμονία», τὸ «Τάμμα»,—σὲ μοτίβα τῶν μεγάλων πινάκων τῆς «Βαυαρίας», στὸ δίπλωμα τῶν πρώτων Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων κ. ἄ. Ὁ Γεώργιος Νάζος σπούδασε κι' ἐκεῖνος στὸ Μόναχον μουσικὴν. Τί ὄργανον σπούδασε καὶ ὡς πού ἔφθασαν αἱ ἀνώτεραι θεωρητικαὶ σπουδαί του, κανεὶς δὲν ἔμαθε οὔτε ρώτησε νὰ μάθῃ. Γιὰ τὸ ὁ Γεώργιος Νάζος δὲν διεκρίθη ὡς μουσικός. Ἄν καὶ φορτωμένος μὲ μεγάλη καὶ πολυσχιδὴ παιδαγωγικὴ ἐργασία—δίδασκε ἀπὸ τὸ 1890 στὸ Ὁδεῖον Ἀθηνῶν πιάνο καὶ ἄρμονία καὶ χορωδία—διεκρίθη πρὸ παντός γιὰ τὴ μεγάλη διο-